Csizmadia Ervin

Dokumentumok és kiszivárogtatások

1997. január 14-én egész oldalas írás jelent meg az Új Magyarország című napilapban. A lap szerkesztői a következő fő- és alcímmel harangozták be a címlapon: MSZP: lejáratni a jobboldalt. Szocialista dolgozat a választásokig követendő kommunikációs stratégiáról.

A közlést hatalmas fölhördülés fogadta. A másnapi Új Magyarországban nyilatkoztak róla a pártok képviselői, 16-án a lapban publicisztika is megjelent, vitatva azt az MSZP-s állítást, hogy a dolgozat hamisítvány. Az MSZP vezetői természetesen az első pillanattól kezdve határozottan tiltakoztak, Kósáné Kovács Magda úgy fogalmazott, hogy a szöveg „ügyes hamisítvány", amely föltehetőleg külső szerzőtől származik. (Magyar Hírlap, jan. 15.) Hasonlóan vélekedett ugyanebben a lapszámban Jánosi György is. Csintalan Sándor az Új Magyarországban cáfolt (jan. 15.).

A megjelenést követő napokban az MSZP bírósági perrel fenyegette meg az Új Magyarországot. A lap főszerkesztőjét néhány nappal később leváltották, aki ezt – mivel mással, mint – politikai okokkal magyarázta. (Új Magyarország, jan. 18.) Megjelent még néhány cikk, amely elemezni próbálta a történteket. Buják Attila (168 óra, jan. 21.)

„…ilyen helyzetben tehetik meg hatásukat az egyébként tudatosan önlelepleződő fogalmazványok. Amelyekről nem kell elhinnünk, hogy igazak, mégis hatóképesek. (…) Hamisítványgyártónk tehát jól számol, bekalkulálja a titok- és elitellenes társadalmi közhangulatot, a mindenhonnan áradó bizonytalanságot és bizalmatlanságot."

azért tartotta tanulságosnak a dokumentumot, mert az hírt ad a pártházak folyosóin és egyes lapok körül ólálkodó „felelőtlen, gyermeteg lelkű; ócska kalandokról és manipulátorokról". Speidl Zoltán arról írt (Magyar Nemzet, jan. 31.), hogy az igazi kérdés nem az, honnan ered a dokumentum, hanem az, ki és mire használta. Írásából az derül ki, hogy egyetlen párt sem zárható ki a „fölhasználók" táborából. Szále László (Magyar Hírlap, jan. 25.) egyenesen fölszólította az MSZP-t: „Az MSZP-nek ez ügyben is mondania kéne valamit, nem elég tagadni a szerzőséget, szövegelemzőinek be kellene bizonyítaniuk – ha ez lehetséges –, hogy a kampányterv hamisítvány." Bizonyára születtek más írások is. De a dokumentum ügye mintha lassan enyészőben lenne. Pedig éppen ellenkezőleg kellene történnie. A szocialistáknak tulajdonított dokumentum ügye igazi csemege. Izgalmakat tartogató, a kutatói fantáziát megmozgató téma.

Nem nagy ügy

Írásomban először azt vizsgálom, miért tűnik a jelentőségénél kisebbnek (ezáltal szinte valamennyi mértékadó szereplő által eltussolandónak) az ügy. Azután igyekszem rekonstruálni magát a történetet, illetve megpróbálom „helyreállítani" a megjelent dolgozatot. Ezt követően magáról a hamisítványról, illetve a rémhírterjesztés némely összefüggéséről lesz szó, végül az eset tanulságairól. Szögezzük le először is, hogy a dokumentum közzétételével az Új Magyarország súlyos szakmai és erkölcsi hibákat követett el. Tételezzük föl, a főszerkesztő és munkatársai tényleg úgy gondolják, hogy a szöveg az MSZP-n belül íródott, s nekik nem kötelességük a hitelesség ellenőrzése. Ha azonban tényleg így gondolják, nincsenek tisztában a mértékadó újságírás elemi szabályaival. A publikált dokumentumon ugyanis nem szerepel sem fejléc, sem dátum, sem aláírás vagy akármilyen más azonosítójel. Hogyan állítható egy mindezeket nélkülöző fecniről, hogy az MSZP „vezető testülete" által megtárgyalásra került? Aki egy kicsit is ismeri az MSZP-t (vagy elődszervezetét, az MSZMP-t), az tudja, hogy ha másra nem, a formákra (különösen az MSZMP) roppant mód adott. Azokat az anyagokat, amelyeket hivatalos testületi álláspontként a néhai ellenzékről publikált, a legprecízebben fölöltöztette a fent említett azonosítókkal. (Tudom, volt alkalmam levéltári pártdokumentumokat kutatni és publikálni.)

Egy minden azonosítási jelet nélkülöző dolgozatot akár én is írhattam volna. Vagy bárki más. No persze nem én írtam. De egy lap, amely nem ellenőrzi többszörösen (egy forrás nem forrás!) az irat hitelességét, az magára vessen. Szenzációigényeket kielégíthet, de a szakmai kritika előtt nem áll meg.

Érdekek szövevényében

De ez csak az érem egyik oldala. Mert lehet, hogy az Új Magyarország eljárása súlyosan kifogásolható, de a dolgozat mégiscsak létező faktum. Valaki hatást akart kiváltani általa, de ebbéli szándéka éppen azért nem sikerült, mert a kezdeti lendület után az ügyet a jótékony elbagatellizálás köde veszi körül. Milyen megfontolásból táplálkozhat ez a felejtésre ítélés?

Először. A publikáló orgánum nyilvánvaló hamisítványt tett közzé, és ilyen irományokkal (illetve kiötlőjével) jobb nem foglalkozni. (Mostanában a perre vitelről is kevesebb szó esik.) Másodszor. Az egyre dagadó botrányok sorában ez csak kis pont az olyanok mellett, mint a Boldvai- vagy a Tocsik-, sőt lassacskán már a Horn-ügy. Az MSZP nyilván úgy látja célszerűbbnek, ha nem vesz a nyakába még egy botrányszagú ügyet, van neki éppen elég. Harmadszor. A koalíciós partnernek szintén nem érdeke, hogy kiélezze az ellentétet, és nyilvánosan vonja kérdőre az MSZP-t. Negyedszer. Nem érdeke az ügy további bonyolítása az ellenzéknek sem, amely az első napok euforikus nyilatkozatai után („hát ezek megint lelepleződtek") elbizonytalanodott. Lehetséges, hogy vannak az ügy további menetére vonatkozó elgondolásai, de úgy tetszik, egyelőre jobbnak látja a visszavonulást, az erők más küzdőtérre való átcsoportosítását. (Szükség is van rá, mert a sikerdíjügyben ellentámadás van kibontakozóban.) Ötödször. A sajtónak ugyan elvileg érdeke lenne az ügy fölgöngyölítése, de a „helyzet fokozódásával" nyilvánvalóan sokan gondolkodnak úgy, hogy információikat félreteszik jobb időkre, nem akarván túl mélyen belebonyolódni egy olyan históriába, aminek végkimenetele nagyon is kétséges.

Kétséges? Igen, kétséges. Mert bár a január 14-én közölt szöveg kétséget kizáróan kompiláció, de mégiscsak elvezet a Magyar Szocialista Párthoz. Mert bár kétséget kizáróan nem az MSZP hivatalos kommunikációs stratégiája, de közvetetten tájékoztat az MSZP-n belüli állapotokról.

Az előző részben mondottakat – hogy tudniillik senkinek nem volt érdeke, hogy az ügy nagyobb hullámokat vessen – alátámaszthatjuk a dokumentumról szóló első híradást követő teljes csenddel. 1996. december 9-én a Világgazdaságban összeállítás jelent meg, amelyben először említették a szerzők „a szocialista pártban a napokban az ellenzék helyzetéről elkészült anyag" létezését. Ebben az írásban sehol nincs idézet a hivatkozott dokumentumból, de főbb állításai „visszaköszönnek" a január 14-ei Új Magyarország-publikációban. Semmi kétség, vagy mindkét orgánum kitalálta a dokumentum létét, vagy valóban van az MSZP-n belül készült dokumentum.

A Világgazdaság cikke sem említ azonban bővebb azonosítási adatokat. Abból sem tudjuk meg, az anyagot kik, milyen felkérésre készítették, csupán annyit tudunk meg, hogy szakértői jelentésről van szó, amelyben a szakértők ajánlásokat fogalmaznak meg a párt vezetése számára.

Ezek az ajánlások (például a Fidesszel kapcsolatos nyitásról, a jobboldal radikalizálódásáról és kormányképtelenségéről) a január 14-ei Új Magyarország-publikációban már mint kész tények, mint hivatalos, testület által jóváhagyott pártcélok, intenciók térnek vissza. Magyarázat csak kettő lehet: vagy december 9-e és január 14-e között tényleg hivatalos rangra emelkedett a szakértői anyag, vagy valakik fölhasználták azt, egy egész pártstratégiának állítva be a korábbi munkaanyagot.

Mindenesetre rögzítsük, hogy december 9-e után a hazai sajtóban és az érintett pártban jószerivel nem reagáltak a közlésre, amit fölfoghatunk úgy is, hogy az MSZP elismerte egy olyan dokumentum megszületését, amely az ellenzékről szól. De vajon ez a dokumentum azonos-e a későbbi, az érintettek által egyöntetűen hamisítványnak nevezett szöveggel? S ha netán azonos, miért nem cáfolták decemberben s miért nevezték alvilági erők művének januárban?

Mint utaltam rá, a decemberi Világgazdaság-cikk szerzői nem idéztek a dokumentumból. Ebből következően megközelítőleg sem állapítható meg az eredeti szakértői anyag terjedelme. A januári szöveg ellenben egész újságoldalnyi. Ebben csak viszonylag kis teret foglalnak el azok a részek, amelyek „rímelnek" a Világgazdaságban megjelölt témákra, azaz az ellenzékkel kapcsolatos bánásmódra. A szöveg jelentős része egyszerűen más témával foglalkozik.

Annak, aki pontos, szövegszerű összehasonlítást akar végezni az Új Magyarország-beli szöveget illetően, annak azt tanácsolom, lapozza föl a Magyarország Politikai Évkönyve 1995 című kiadványt, és kezdje el az olvasást az 532. oldaltól. Az 534. oldal tetején alcímet talál (Mag, gyűrű, periféria), majd pedig részletes fogalmi kifejtést. Ezek a kategóriák, illetve az elemzés szinte szó szerint megismétlődnek a január 14-ei Új Magyarországban.

Hogy mit talál az Olvasó a Politikai Évkönyv jelzett oldalain? Egy, az MSZP által 1994 júliusában, a Szonda Ipsos Közvélemény-kutató Intézettől megrendelt fölmérést az MSZP-re vonatkozóan. Kósáné Kovács Magda egyébként már egy nappal az Új Magyarország cikke után utalt arra a Magyar Hírlapban, hogy az áldokumentum forrása a Szonda Ipsos 1994-es vizsgálata. Ebből vannak azok a táblázatok is, amelyek a szöveg első két hasábjain találhatók.

Az ellenzékkel kapcsolatos (a Világgazdaságból már részben ismert) kitételek csak mindezen 1994-es (!) vizsgálat némileg (de nem lényegileg) átírt mondatai után következnek. Az olvasó (a második hasáb alján) könnyen észreveheti, mikor következik be a váltás, mikor kerül a szövegbe (teljesen váratlanul) az MSZP–Fidesz-közeledésre vonatkozó passzus, sőt – horribile dictu! – a decemberi Világgazdaság-cikk néhány megfogalmazása is.

Ez bizony több, mint gyanús. Úgy tetszik, a január 14-ei kompilációban a legkülönbözőbb helyekről és műfajokból kerültek be idézetek. Hivatalos pártprogramnak ez tán némileg eklektikus.

De ezzel még nincs vége a közvélemény-kutatási adatok fölhasználásának. A január 14-én megjelent dokumentum második részében ugyanis egy másik vizsgálat adatait is fölhasználja az anonim szerző. Ezt a felmérést 1994 júniusában végezte a Tárki. Ami a dolgozatnak a kisgazdapártra vonatkozó részét illeti, az adatokat a már említett Politikai Évkönyv 574–575. oldaláról emelték át. Van még két táblázat, amely a január 14-ei publikáció másik két hasábjában foglal helyet és a kormány, illetve a kisgazdapárt összehasonlítását tartalmazza. Ennek „eredetijét" nem sikerült megtalálnom. Az említett Szonda Ipsos-vizsgálatban (545. oldal) az MSZP, az SZDSZ és az ellenzék adatai szerepelnek, itt tehát a kompiláló valószínűleg újabb (1995-ös, 1996-os?) adatokkal dolgozik. Míg a többi adat tökéletesen azonosítható, az utolsó két táblázat forrása számomra rejtély.

Összegezve: 1994. január 14-én napvilágot látott egy kompiláció, amely a következő rétegekből áll:

1. Szinte szó szerinti átvételek két 1994-es közvélemény-kutatásból (Szonda Ipsos, Tárki).

2. Idézetek egy MSZP-s szakértők által készített, ellenzékről szóló munkaanyagból.

3. Időnkénti – olykor az élőbeszédre emlékeztető – aktuálpolitikai kiszólások (például az MSZP-ben szükséges generációváltásról).

4. Az MSZP–Kisgazdapárt-tematika „kiugrasztása" és önálló életre keltése.

Az egész fogalmazásmód azonban olyan, mint az az érettségi dolgozat, amelyet egy vagy két könyv vonatkozó részei alapján, néhány jelző, megfogalmazás átírásával állítottak össze. Jobb tanár az ilyet észreveszi, és bizony buktat. Rosszabb tanár fölül a játéknak, vagy – ami a rosszabb – tudja, hogy csalásról van szó, de szemet huny fölötte. Nem tudom, az Új Magyarország esetében melyikről van szó, de talán nem is az e lényeg. A dolgozat ugyanis voltaképpen, ilyen torz formában is, az MSZP-ről szól. De mielőtt erre rátérnék, még egy kérdést kell föltenni: akárki is követte el a kompilációt, miért 1994-es adatokhoz fordult? Hiszen a kockázat, a lelepleződés esélye óriási. Ha történetesen maga az MSZP valamelyik vezető testülete lenne a dokumentum szerzője, elképzelhető, hogy ilyen hibát követ el? Bármikor új vizsgálatokat rendelhet vagy fölhasználhat friss adatokat. Miféle párt az, amelyik önmagáról ilyen bizonyítványt akar kiállítani? Okkal tételezhetjük föl, hogy a régi adatok szerepeltetése nem merő véletlen, üzenetértéke van. A fogalmazónak egyértelműen az lehetett a szándéka, hogy kiderüljön, hamisítványról van szó. Rá akarta irányítani a figyelmet – akár belül lévőről, akár kívülállóról van szó – az MSZP-re.

Az ékverés technológiája

A figyelem persze enélkül is ráirányul az MSZP-re. Csakhogy a helyzet most – akár tavaly őszhöz viszonyítva – különösen kiélezett. Az MSZP válsága minden eddiginél nyilvánvalóbb. A párton belül különféle erőcsoportok, lobbyk feszülnek egymásnak. Békesi Lászlótól a baloldali tömörülésig terjedő skálán minden mérvadó szereplő csatasorba állt. Úgy tetszik: 1994 óta most először válik reális lehetőséggé az, hogy az MSZP-n belül valamilyen irányban eldőlnek a dolgok. Az 1989. utáni MSZP ugyanis (Tölgyessy Pétertől kezdve Kis Jánosig, magamat beleértve sokan megírták már) nem igazán politikai párt, lényegében egymással szemben álló erő- és lobbyérdekek laza konglomerátuma, ahogy Tölgyessy megfogalmazta: elégedetlenségek egyensúlya. (Népszabadság, 1996. ápr. 27.) A legkülönbözőbb közvélemény-kutatások is kimutatták, hogy e párt tömöríti a legtarkább szavazóbázist, amelybe az alacsony iskolázottságú, bérből és fizetésből élők éppúgy beletartoznak, mint a rendszerváltás nyertesei. A roppant vegyes szavazói bázist, illetve a belülről rendkívül tagolt pártot ez idáig úgy-ahogy sikerült egyben tartani és üzemeltetni.

De a belső konfliktusok – úgy tetszik – elérték azt a határt, amikor már az alacsony szintű egyensúly sem biztosítható. Mind Békesi László (Népszabadság, dec. 13.), mind a nemrégiben alakult szocialista platform (interjú Nagy Sándorral, Magyar Hírlap, jan. 18.), mind a baloldali tömörülés (Magyar Nemzet, febr. 1.) új programkoncepciót hirdetett meg, de ezeken a csoportokon kívül is lényegében mindenki tisztázásról, tisztázódásról beszél. Az Új Magyarország publikációja e háttér előtt válik igazán érdekessé.

A nemzetközi szakirodalomban korántsem ismeretlen jelenség, hogy döntő jelentőségű változások előtt (választások, személyi vagy szervezeti döntések stb.) a híresztelések féktelenné válnak. Két angol kutató (Allport és Postmann) úgy fogalmaz, hogy a híresztelés magvait akkor ültetik el, amikor egy fontos ügy kimenetele kétségessé válik, s a híresztelések célja, hogy egy bizonytalan szituációban struktúráról gondoskodjon. Robert H. Knapp amerikai kutató pedig megalkotta a rémhírek vagy álhírek igen beszédes nevű kategóriáját, az ékverő hírt.

A politikában természetesen a kiszivárogtatásoknak is funkciójuk, jelentésük van. Ha egy kiszivárogtatás – hogy úgy mondjam – lereagálatlanul marad, akkor nem tudja betölteni egyik legfontosabb „feladatát", azt, hogy éket verjen bizonyos csoportok közé. Aligha járok messze a valóságtól, ha azt vélelmezem: ez az átlátszó irat is erre „vállalkozik". Önálló életre akar kelni. Éket akar verni.

De hol fészkel az ékverő? Az ellenzék soraiban? Az MSZP-n belül? Netán magányos manipulátorról van szó, aki élvezetet lel abban, hogy összezavarja (még inkább) a dolgokat? Fontos-e egyáltalán, hogy ki ő vagy kik ők.

Fontos, de a rémhírterjesztő attól rémhírterjesztő, hogy semmit nem tudunk róla. Csak a technológiáját ismerjük, azt, hogy bensőséges viszonyban áll a közvélemény-kutatások világával, szereti az idejétmúlt adatokat, valamint a műfaji és stílusbeli keveredést. De ha magányos manipulátorról lenne szó, az reflektorfénybe is akarna kerülni. A mi emberünktől azonban mi sem áll távolabb.

Ebben a történetben viszont az a legbizarrabb, hogy az MSZP-n kívülről és belülről egyaránt eredhet a fogalmazvány. Jószerivel eldönthetetlen, hogy melyik oldalon található a tettes. Az ellenzék 1994 nyara óta mást se szeretne, mint leleplezni „őket", az állampárti kövületeket, a Kádár-rendszer restaurálóit (meg persze a monetáris diktatúra bevezetőit). Az ellenzék diadalmasan fedezi föl a január 14-ei szöveg alapján: „de hiszen ezek semmit sem változtak, ugyanazokkal a módszerekkel élnek, mint Kádárék." Az ellenzék azt kiáltja: „igen, pontosan így küldtek ügynököket Kádárék az 1989-ben létrejövő pártokba, ahogyan az MSZP most kívánja leszalámizni az ellenzéket." S a dokumentum – ha valódi lenne – esetleg valóban erről szólna. De sajnos másról van szó.

Ha az MSZP valamelyik áramlatának, vagy tágabban a baloldal nem is föltétlenül az MSZP-ben jelen lévő színárnyalatának képviselője a tettes, szintén jó oka van a cselekvésre. Elvégre – gondolhatja – a párt végveszélyben van. Hol van már 1994 (lásd '94-es adatok), amikor az MSZP minden más pártnál erősebb, magabízóbb, egységesebb párt volt. Hol van az idő, amikor nem forrongott a párt belső közvéleménye? S hogy mit lehet tenni ilyen helyzetben? Mentőakcióra vállalkozni. Éket verni az igazi szociáldemokraták és az álhitűek, a farizeusok közé. Öntisztulási folyamatot kell kezdeményezni.

Akár az ellenfelektől, akár az MSZP vidékéről indult azonban el az irat, mindenképpen arra utal, hogy a magyar politika vízválasztóhoz érkezett. Ismerve most már a Tocsik-bizottság előjelentéstervezetének kiszivárogtatását, egyre többen érezhetik úgy, hogy a politika normál (ha tetszik, a parlamentáris) szabályok szerint nem űzhető. Vagy ha űzhető, annak roppant csekély a hatásfoka.

Épp egy ilyen helyzetben tehetik meg hatásukat az egyébként tudatosan önlelepleződő fogalmazványok. Amelyekről nem kell elhinnünk, hogy igazak, mégis hatóképesek.

Gondoljunk csak a rémhírirodalom megannyi példájára. Vannak helyzetek, amikor bármit hajlandók vagyunk elhinni, mert a rémhír, ha rémhír is, mégis valamiféle bizonyosság. Még mindig bizonyosabb, mint a semmilyen hír vagy a maszatolt hír. Hamisítványgyártónk tehát jól számol, bekalkulálja a titok- és elitellenes társadalmi közhangulatot, a mindenhonnan áradó bizonytalanságot és bizalmatlanságot. Akármilyen oldalról is jön az illető, a mai kaotikus állapotokat akarja – a maga tudatosan bornírt módján – jobbra változtatni. Az MSZP-nek – nem pedig az ellenzéknek – üzen. Mert nem az ennek a kompilációnak a mondandója, hogy az MSZP-nek hogyan kell széttrancsírozni az ellenzéket. Hanem az, hogy mit tegyen magával, hogy ne trancsírozódjon szét.

A szerző politológus

Soós Károly Attila

Vita a vitáról, avagy miről is szólunk

Elolvastam a Magyar Hírlapban – állítólag a monetarizmusról szóló – vita néhány cikkét. Az, amit a „támadó" oldal (Varga István, Bródy András, Kopátsy Sándor és Andor László) bírál, nem pontosan a monetarizmus: kevéssé hasonlít arra, amit a külföldi irodalomban például Milton Friedman védelmezett, a néhai Káldor Miklós pedig támadott. Ennek megfelelően, a „védekező" oldali résztvevők (Bauer Tamás és Csaba László) sem a monetarizmust védik, hanem az utóbbi évek magyar gazdaságpolitikájával, gazdasági rendszerünk „piacosításával" kapcsolatban fejtik ki nézeteiket, amelyekkel fő vonalakban egyetértek.

Tulajdonképpen a „támadókkal" sem vitatkoznék, hanem írásaik módszertanát, érvelési és következtetési módjait elemzem.

Kezdem egy apró példával. Közgazdászok tudják, hogy az alacsonyabb fejlettségű országok valutáinak átváltási árfolyamai alacsonyabbak, mint amit e valuták belföldi vásárlóereje indokolna. Például a mi forintunk esetében ez a különbség körülbelül másfélszeres. Ez azt jelenti, hogy a külkereskedelmi árfolyamon 4000 dollárt nem sokkal meghaladó, egy főre jutó magyar GDP összehasonlításra alkalmas (amerikai belföldi) árakon mérve meghaladja a 6000 dollárt. A jelenség magyarázata az, hogy az alacsonyabb bérű országokban – miközben semmi sem kerül szisztematikusan többe, mint a magasabb bérűekben, és általában nagyjából ugyanannyiba kerülnek a külkereskedelem tárgyát alkotó javak – általában olcsóbb mindaz, ami nem kerül be a külkereskedelembe. Az utóbbi főként a munkaigényes szolgáltatásokra érvényes. Jól tudják ezt azok a bécsiek, akik hozzánk járnak fogorvoshoz, szabóhoz, fodrászhoz. Akik nem tudják, azok aligha érthetik meg Kopátsy fejtegetéseiből: „Korunkban a nemzeti valuták pénzpiaci árfolyama és a hazai vásárlóereje közötti különbség egyre nő. Az eltérés annál nagyobb, minél szegényebb egy ország. (…) Ebből fakadóan egyre jobban eltávolodik egymástól az a pénz, ami már integrálódott a világgazdaságban, és az, ami az egyes társadalmakon belül működik."

Az idézett bekezdés nemcsak érthetetlen a „vájtfülűek" körén kívüliek számára, hanem (a második és harmadik mondat kivételével) szakszerűtlen is. Általános érvénnyel nem igaz, sőt nem is értelmezhető az, hogy az árfolyamok és a vásárlóerő közötti különbség egyre nő. Emellett a különböző pénzek közötti – a befejező mondatban említett – „eltávolodás" olyan allegorikus jellegű megállapítás, amelynek közgazdasági elemzési mögöttesét a cikkben hiába keressük. (Valószínűleg hiába keresnénk másutt is: aligha létezik). De ne feledkezzünk meg a szerző következtetéséről sem: „A fentiekből fakad, hogy a jelenkor világában nincs mindenki számára megfelelő azonos módszer. Az élvonalban lévőknek sokkal liberálisabb társadalom- és gazdaságpolitika felel meg, mint az átlagosoknak, és az elmaradottak esetében még a kevésbé liberális is végzetes következményekkel jár." Nyilvánvaló, hogy ez a következtetés egyáltalán nem adódik az átváltásiárfolyam-eltérés jelenségéből, sőt a szerző által hozzátett allegóriából sem. (Vagyis: az a liberalizmus, hogy magyar fogorvosok kezelhetnek osztrák pácienseket, nem végzetes ránk mint elmaradottabb országra nézve.)

Kopátsy azonban más hasonló bizonyítékokat is keres antiliberális credójához. Szerinte a „túlzott liberalizmus" világméretű terjedéséhez a „félperiféria" országcsoportjai közül legkevésbé a távol-keleti sikerországok alkalmazkodtak; ennek „meg is lett az eredménye", „túllihegők" – súlyos következményekkel – a latin-amerikai és az európai volt szocialista országok. Az utóbbiak tehát liberálisabbak, mint a távol-keleti sikerországok.

Állítását a szerző semmivel sem támasztja alá. Nem is tudná. Nézzük a magyar sajtóból is ismert World Competitiveness Report 1996-os kiadását. Eszerint például az árak liberalizáltságában 46 ország közül Chile ugyan a 2., de Venezuela a 46. helyen van. Hongkong (a 6. helyen) és Szingapúr (10.) megelőzi Argentínát (11.), Magyarországot (15.) és Lengyelországot (20.); Csehországot (24.) és Brazíliát (25.) Tajvan (21.) is megelőzi. A kemény sokkterápiával (nem gúnyolódom: valóban hatalmas bátorsággal) liberalizált Oroszország pedig a 44. helyen van. Vegyünk egy másik mutatót. A belföldi piac védelmének (a protekcionizmusnak) a gyengeségében Chile ugyan az első, Mexikó pedig a 6., de Argentína a 24., Brazília a 35., Venezuela a 42. helyen áll. Magyarország (10.) kivételével a volt szocialista országok is meglehetősen protekcionisták: Csehországé a 25., Oroszországé a 43., Lengyelországé a 44. helyezés. Hongkong viszont a 3. és Szingapúr is csak a 17. (Tajvan protekcionista: a 32. helyen áll.) A munkaerőpiac Hongkongban és Szingapúrban (1. és 2.) a legliberálisabb, Tajvan a 15.; Magyarországot (5.) és Chilét (6.) leszámítva azonban nagyon sok itt is a korlátozás a Kopátsy szerint túlliberalizált két országcsoportban: Brazília a 19., Csehország a 22., Lengyelország a 23., Mexikó a 25., Venezuela a 28., Argentína a 35., Oroszország pedig a 46. helyen áll. A kép bonyolult, de kirajzolódik belőle az, ami egyébként is többé-kevésbé ismert: a távol-keleti sikerországok gazdasági rendszere általában liberalizáltabb, mint a latin-amerikai és a volt szocialista országoké. Kopátsy állításának tehát az ellenkezője az igaz.

Áttérek Andor László írására.

A hazánk szempontjából nem különösebben érdekes – mert nálunk nem megengedett – nemzetközi rövid távú spekulatív tőkemozgások elemzése után Andor „a bankokról" szedi le a keresztvizet. Először is alaposan letorkolja abszurd nézetek – meg nem nevezett – képviselőit: „Csak a legnaivabbak gondolhatták… azt, hogy egy válsággal küzdő, halódó reálgazdaságra felépülhet egy virágzó, prosperáló pénzügyi szféra." Továbbá: „érthetetlen, hogy a szakemberek egy részét miért érte váratlanul… a bankkonszolidáció szükségessége."

Ezután elemzi a szerző „a bankokat", amelyek – írja – szponzori tevékenységet folytatnak, illetéktelenül rendelkeznek a társadalom kultúrára fordított pénzeszközeinek jelentős részével. Hiba volt „a bankok" tevékenységének liberalizálása, és túl magasak „a bankok" munkatársainak jövedelmei.

Mely bankokról is beszélünk? Hiszen számos kisebb-nagyobb hányadban külföldi tulajdonú bank egy fillért sem kapott a bankkonszolidációból (csak bosszankodott, hogy így segítették meg a felelőtlen működésben tönkrement versenytársait). Ezek a bankok könyörtelen konkurenciaharcban egymás alá vágva, a betéti kamatoknál alig többért nyújtanak hiteleket a néhány száz első osztályú versenyképes vállalatnak. Szponzorkodásra – az üzlet által megkövetelt reklámon túl – nem telik nekik. Hogy a bérek náluk is magasak? Igen: az éles versenyben aligha engedhetnék meg maguknak, hogy rosszul fizetett munkatársakat alkalmazzanak. Vajon rájuk is gondol Andor, amikor „a bankok" tevékenységének túlzott liberalizálásáról beszél? A liberalizálás igaz; de hol a túlzás, hol vannak a káros következményei?

Más a helyzet az állami-félállami behemótoknál. Ezek viszonylatában azonban nemigen beszélhetünk – vagy csak egy új, Andor-féle liberalizmusfelfogás értelmében – liberális politikáról. Hosszú ideje két bank uralja a lakossági piacot, ami számukra hatalmas előnyöket jelent – egyebek között busás szponzorálási lehetőségeket. A monopóliumellenes politika nyilvánvaló hiánya ezen a területen tehát Andor szerint liberalizmus lenne? Emellett a nagy állami bankok vezetőinek kinevezéseiben egészen a legutóbbi időkig – amíg a közvélemény nagyon meg nem elégelte a bankkonszolidációk ismétlődését – domináltak a politikai szempontok. A politikai kinevezések gyakorlata lenne tehát Andor liberalizmusfelfogásának egy másik eleme? Továbbá azt is tudjuk, milyen kiemelkedő szerepet játszottak a banki veszteségek előidézésében a politikai nyomások. (Nem csak nagyvállalatok meghitelezése érdekében. A kilencvenes évek elején a kormányzat meghirdette az „arccal a kisvállalkozások felé" irányvonalat. Egyes bankok nyakló nélkül kezdtek hiteleket nyújtani olyan tökéletesen hitelképtelen kft.-knek, amelyek a hitelek felvétele után nyomtalanul eltűntek.) Az ilyen politikailag irányított banki felelőtlenség is liberalizmus andori értelemben? És netán az is az, hogy az alapjában véve jól kézben tartott bankvezéreknek megengedték (mert nyomtató lónak nem kötjük be…), hogy a saját szakállukra is felelőtlenkedjenek többet-kevesebbet?

Befejezésül egy kínosabb dolog: Bródy András, egykori professzorom hozzászólását is kommentálnom kell. Bródy egyik fontos megállapítása az, hogy a monetarizmus elveszi a pénzt a szegényektől, és odaadja a gazdagoknak. Magyarázatra – amely elmarad – itt már csak azért is szükség lenne, mert a monetarizmus (egyebek között) tömény inflációellenesség. És abban minden általam ismert közgazdász, szociálpolitikus egyetért, hogy az infláció elsősorban a szegényeket károsítja. Vajon Bródy ezt másképp gondolja? Vagy valami másra alapozza az állítását?

Egyáltalán, nehéz értelmezni a szerző fejtegetéseinek kiinduló-pontját – azt, hogy ma azon időről időre ismétlődő történelmi periódusok egyikét éljük, amelyekben uralkodó szerepet kap a pénz. Ha ugyanis a pénz megnövekedett szerepébe Bródy esetleg azt is beleérti, hogy az adóterhek – amelyek pénz formájúak – az elmúlt néhány évtizedben világszerte megtöbbszöröződtek, akkor igaza van ugyan, de annyira általános fogalomhoz jut, hogy az elemző megállapítások alapjául nem szolgálhat. Hiszen a pénz szerepét általában a piacokhoz, az állam tevékenységétől elkülönülő, azzal bizonyos fokig szemben álló „spontaneitáshoz" szoktuk kötni, abban látjuk megnyilvánulni. És e piacok működését, általában a piacgazdaságét torzítja, ha úgy tetszik, korrigálja, ezzel a pénz szerepét gyengíti az állami újraelosztás erősödése. Az újraelosztás akkor is csökkenti a pénz szerepét, ha nagyrészt pénz formában történik. Vagyis: olyan korban élünk, amelyben a korábbiakhoz képest nem nőtt, hanem csökkent a pénz szerepe. Csak akkor nőhetne, ha visszájára fordulna az állami újraelosztás hatalmas mértékű növekedésének világméretű irányzata. A világban általában azonban nem történt ilyesmi. A volt szocialista országok egy részében (köztük hazánkban) valamelyest csökkent az újraelosztás, de így is nagyobb arányú maradt, mint a nyugati országok túlnyomó részében.

Persze ez a csökkenés így is figyelemre méltó. És a monetarista szemlélet benne játszott szerepe folytán érdemes lenne vitát nyitni a monetarizmusról. Az sem lenne nagy baj, ha az ezt bíráló írások színvonala messze elmaradna Káldor Miklós klasszikus, A monetarizmus ostora című művétől. De az mégsem mindegy, hogy milyen messze marad el. Az sem lenne nagy baj, ha nem a monetarizmusról szólnának. De jó lenne, ha érthető lenne, hogy miről szólnak.

A szerző közgazdász